

A környezeti nevelés eszközszerete

A Stratégia megvalósításával kapcsolatos fejezetek megírását az indokolta, hogy a javaslatok zöme túl általános, sokszor nincs címzettjük, semmilyen támpontot nem adtak arra nézve, hogy hogyan, milyen eszközökkel érhetőek el azok a célok, és a civil környezeti nevelőknek kevés eszközük van arra, hogy a javaslatokat, vagy saját elképzeléseiket, terveiket megvalósítsák.

A Stratégia mostani megújításával is az a célunk, hogy a Stratégiában megfogalmazott javaslatok közül mennél több teljesüljön. Nagy előrelépést jelent, ha az érdekes javaslatok megvalósítására különálló, jól kidolgozott, lépésekre lebontott stratégiák, projektek-tervek, projektek készülnek. Az is előrelépés, ha valaki egy javaslatot (bármilyen módon) megvalósít, és azután a tény is és az eljárásmódot is közzé teszi. (Ennek a civil indíttatású stratégiának része a nem formális, nem stratégikus de eredményes megoldások támogatása is.)

A stratégiai gondolkodásmóddhoz hozzátartozik a lehető eszközök (pénz, paripa, fegyver – no és persze a katonaság) számbavétele. Az előző fejezetekben a társadalmi élet legkülönbözőbb területein vizsgáltuk a környezeti nevelés lehetőségeit, s számos javaslatot közöltünk arra, hogyan, milyen irányban kellene lépnünk a környezeti nevelés, a környezeti tudatosság fejlesztése érdekében. Ebben a fejezetben röviden tárgyaljuk azokat a személyi, tárgyi, módszerekben realizálódó eszközöket, forrásokat, összefoglalóan eszközszeret, amelyet a hazai környezeti nevelés használhat, amelyet ki kellene használnunk.

Keressünk további eszközöket, és azokat osszuk meg egymással! Használjuk a felsorolt eszközszeret elemeit, mennél többet! Alkalmazzuk őket sajátmagunk, szervezetünk, közösségünk, településünk, régióink, nemzetünk adottságainak megfelelően!

Társaink

Kikre számíthatunk?

A bevezetőben volt már arról szó, hogy szinte mindenki lehet nevelő, így környezeti nevelő is a megfelelő pillanatban. Ma már szinte mindenki elismeri, hogy a környezettel baj van, és azt is, hogy – valakinek – valamit tennie kell. Mégis érdemes figyelembe venni, hogy ki milyen értékrend alapján él, nevel, beszél. Öröndetesen tapasztalható, hogy a környezettel kapcsolatos felelős gondolkodásmód egyre többször felszínre bukkan magánbeszélgetésekben is (bár sajnos nem jár együtt a környezet állapotának javulásával). Mindenki igazi segítőnk, partnerünk lehet, aki nem másoktól várja a változtatást, hanem maga is kész rá.

Valószínűleg sokkal kevesebben vallják magukat környezeti nevelőnek ebben az országban, mint ahányan ténylegesen folytatnak környezeti nevelési tevékenységet: többségükben pedagógusok (óvodától a felsőoktatásig és felnőttoktatók, és ezen belül elsősorban a természeti tárgyakat oktatók), a környezetvédő mozgalmak és szervezetek egyes tagjai, közművelők, a környezetvédelemmel hivatásosan foglalkozó intézmények, hatóságok egyes dolgozói, tudományos kutatók és mások is. Sokkal többen vannak, akik nem vallják magukat környezeti nevelőnek – talán egyszerűen a nevelő szereptől idegenkedve, vagy mert eszükbe sem jut –, de lehetőségeikkel, tetteikkel, döntéseikkel segítik a környezeti nevelést.

Valószínűleg jó lenne, ha mindazok tudatosan vállalnák nevelői szerepüket, akik akaratlanul vagy különösebb tudatosság nélkül a környezeti értékek tiszteletben tartására, megóvására veszik rá családtagjaikat, munkatársaikat, szomszédaikat, vagy az egész társadalmat.

Nem helyes kirekeszteni magunk közül azt, akinek tudatossága elmarad a miénktől, mert a miénk sem megfelelő. Nincs „megfelelő”, mert a kívánalmak mindenhol, mindenkor mások – és mindnyájan más milyenek vagyunk.

Elkötelezettség, értékrend, szakértelem

Helyénvaló az *elkötelezettséggel* folytatni az eszközök sorát, mert a környezeti nevelők gyarapodó és strukturálódó társadalma újra és újra bebizonyítja, hogy tagjai (részben a környezetvédők, részben a pedagógus társadalom ugyanilyen értékei alapján állván) felkészültségüket, energiájukat, szabadidejüket, gyakran eszközeiket is készek a környezeti nevelés, tanítványaik érdekében használni, vagy feláldozni. Ez teljesen helyénvaló, de arra ügyelnünk kellene, hogy ne éljünk vissza se mások, se a magunk áldozatkészségével, mert hosszú távon ez nem kifizetődő (nem *fenntartható*). A civil tevékenységek bizonyos kifáradását tapasztalhatjuk az utóbbi években, és ebben ennek a jelenségnek is szerepe van. Arra is érdemes néha gondolnunk, hogy a legizőbb küldetéstudat sem pótolhatja a szakértelmet, hanem az a jó, ha támogatja azt.

Néha nagyon nehéz konkrét környezeti kérdésekben világosan látni, értékelni, dönteni. Személyes körülményeink, érdekeink gyakran kerülnek ellentétbe másokéval, vagy éppen saját személyes *értékrendünkkel*. A környezetvédők, a környezeti nevelők számos alkalommal és helyen (fel egészen a Riói Nyilatkozatig) nyilvánították ki, hogy milyen értékek szerint gondolkoznak, dolgoznak. Igyekezzünk, hogy értékrendünk mennél átgondoltabb, világosabb, egyértelműbb legyen, mert ez személyes életünkre is jótékony, és hatékonyabbá, meggyőzőbbé teszi munkánkat is. A megalapozott értékrend kialakítása sok munkával, tanulással, nézetütköztetéssel jár.

Hasonló módon fontos a *szakértelem*, a tudás az ismeretek, a készségek elsajátítása.

Igyekezzünk, hogy felkészültek legyünk, mert így sikeresebben dolgozhatunk és azért is, mert a társadalom egy nagy része idegenkedéssel szemléli a lemondást, önkorlátozást igénylő értékrendünket, és annak, aki nem akar változni vagy változtatni, az önfelmentéshez kapóra jönnek szakmai (vagy bármilyen más) tévedéseink, bizonytalanságaink.

Területek

Közoktatás

Magyarországon nagy hagyományokkal rendelkező, fejlett közoktatási struktúra van, és gyakorlat folyik. Nagy térségi, szociális, hagyománybeli és egyéb különbségek vannak az óvodák, iskolák felszereltségében, személyzetében, tanulói összetételében. A környezeti nevelés alapvető feltételei azonban adottak. Az Óvodai nevelés országos alapprogramja, a NAT és a Kerettanterv is kifejezetten előírja a környezeti tudatosság növelését. A Közoktatási törvény előírja a pedagógusok rendszeres továbbképzését. Egyre több, mintául is választható helyi tanterv létezik.

A közoktatási intézmények infrastruktúrája (termek, oktatástechnikai és szemléltető eszközök) gyakran szolgál és a jelenleginél kiterjedtebben szolgálhatna a szervezett, iskolán kívüli és az informális nevelés keretében is.

Iskolán kívüli szervezett oktatás, nevelés

A korábban kialakult formákat (pl. dolgozók esti iskolája, művelődési házak szakkörei, tanfolyamai) újabbak egészítették ki (pl. népfőiskolák, távoktatás, önszerveződő tréningek, átképzések, konferenciák a legkülönbözőbb résztvevőknek, témákban illetve szakterületeken). Terjedőben van az élethosszig tartó tanulás koncepciója, ezt EU direktívák után 2005-ben kormányrendelet is szorgalmazta. Mindezekre támaszkodhatunk a környezetre vonatkozó mondanivalónk tanításakor. Ez a forma alkalmas arra, hogy egyéneket szólítsunk meg.

Informális nevelés, oktatás

A nem szervezett tudatformálás tartozik ide (a környezettel kapcsolatos katasztrófák hírüladásától a bulvárlapok cikkein át reklámklipelig). A legszélesebb tömegeket elérő nevelési forma, de a nevelés tartalmát a legnehezebb pontosítani, a befogadó csoportok számára adekváttá tenni. A helyszínek tekintetében a múzeumokat meg kell említeni: egyre több (történeti és művészeti múzeum is) szervez környezettel kapcsolatos programokat. Üzenetünket nem címezhetjük egyéneknek. Az ellenkező vagy félrevezető filozófiák, üzenetek, információk zavaró hatásával számolni kell.

Eszközeink

Segédeszközök

A segédeszközök köre igen széles: nyomtatott és elektronikus anyagok a tankönyvektől a mesekönyvekig vagy hírlevelekig, a természetfilmekről a dokumentumfilmekig, plakátok, diasorozatok, szertárak, bemutatóhelyek, tanösvények, kirándulóhelyek, látogatható üzemek stb. Minden környezeti nevelő, minden környezeti probléma és minden nevelési célcsoport más eszközöket igényelhet, helytelen lehet tehát egyfélehez ragaszkodnunk.

A Stratégia

Ez a dokumentum segítséget nyújthat a tájékozódásban, feladatunk, másokkal való kapcsolódásainak megtalálásában. Segíthet érvek keresésében, amikor céljaink helyességéről, pályázati kérelem indokoltságáról győzünk meg valakit. Segíthet abban, hogy segítőtársakat találjunk. Ha hibáit, korlátait megismerjük és javítjuk, illetve ha megerősítjük azokat a javaslatokat, amelyek hasznunkra voltak, akkor tölts be hivatást: a hazai környezeti nevelés stratégiai, módszeres segítségét.

Más dimenzióban szemlélve a Stratégiát, alkalmas kiindulás az alulról és felülről induló párbeszédben. Nem volna helyes, ha bármely szervezet kisajátítaná a többszáz környezeti nevelő munkájával létrejött anyagot, inkább az volna jó, ha mennél többen támaszkodnánk, építenénk rá. A stratégiai folyamatot fenn kell tartani, aminek egyik feltétele az, hogy a különböző fejezetekben megfogalmazott, megfelelő javaslatokat végrehajtjuk, a nem megfelelőeket korrigáljuk, a hiányzókat pedig megfogalmazzuk. Ezt a munkát végezzék a hozzáértők, „fent” is, „lent” is. A nemzeti környezeti nevelési stratégia folyamatos alakításában kívánatos az állami, üzleti és civil szféra együttműködése; ennek elősegítésére is vállalkozott az a 22 társadalmi szervezet, amelyik a Stratégia megújítását elkezdte 2009 tavaszán. **Judit, végül hány?**

A civil társadalom ereje

Magyarországon a rendszerváltás idején újrakezdődött a civil társadalom szerveződése. A pártoskodás megosztotta a társadalom fortyogásától kísért parlamenti demokráciából sokan kiábrándultak. A különféle érdekek, érdeklődések, szükségletek mentén újabb és újabb civil mozgalmak, szervezetek, intézmények jöttek létre. Ezeknek sokrétű, közös érdekek mentén létrejött hálózata stabilizálja a társadalmat és segíti az egyes szereplőket. Sajnos a civil társadalom sikeres működésének ismerete, gyakorlása nem jön automatikusan, sőt, az utóbbi években a civil működés megtorpanása érezhető. Eközben az államfő szavakkal és tettekkel bátorítja a civil működést. A hivatalos politika és intézményrendszer megannyi konfliktusa a fiatalok egy részét az alulról jövő kezdeményezések irányába fordítja, de kevesen jutnak el az aktív civil szerepvállalásig. A civil társadalom fejlesztése téren még rengeteg tanulnivalónk van.

Törvények, rendeletek adta lehetőségek

Ez a Stratégia társadalmi kezdeményezésre született, és alulról, a környezeti nevelők társadalma felől fogalmazta meg az előttünk álló feladatokat. Bár sok fejezetben van szó a meglévő törvényekkel, rendeletekkel, szabályokkal való konkrét kapcsolódásról, kapcsolódási lehetőségekről, minden további, már adott keretet meg kell találnunk, ahol a felismert és megfogalmazott célok elérését ezek is segítik. Az államigazgatási oldallal való együttműködésünk kölcsönösen előnyös, ezért konkrét esetekben is keressük közös lehetőségeink kihasználását. Ha mi ismerjük fel, hogy egy adott probléma magasabb, hatósági, törvényi stb. szabályozást kíván, érdemes kezdeményezőnek lennünk.

Az érintettek számbavétele és a partnerekkel való együttműködés

Mindenkit, minden szervezetet, minden ügyet körülvesz egy sajátos környezet, azoknak a személyeknek, szervezeteknek, intézményeknek a köre, akik számára fontos, akik érdekeltek létezésében, működésében. (Ezeket hívják angol kifejezéssel stakeholder-eknek.) Érdemes néha végiggondolni, hogy kik állnak körülöttünk, kik hogyan befolyásolják céljaink elérését (segítik vagy gátolják, kicsit vagy nagyon, illetve konkrétan hogyan). Az érintettek tudatos felsorolása abban segíthet, hogy ne felejtkezzünk el legfontosabb lehetséges partnereinkről, akadályozóinkról.

A környezet, a környezeti tudatosság javítása érdekében igyekezzünk mennél több segítőt, társat, szövetségest találni. Nagyon sokan szívesen tennének már valamit a környezetért, de nem tudják, hogy mit, vagy hiányzik hozzá az irányítás, a kezdő lökés. Sok pedagógus küzd érzései szerint egyedül az iskolájában. Sok környezetvédő gondolatait, cselekedeteit még a családja is furcsállja. Az elszigetelődés zsákutca. A részvételen alapuló stratégia a megoldás, amikor mennél több érintett felet bevonunk a felismert problémák feltárásába, megoldásába (természetesen osztozva velük is a siker fölött érzett megelégedésen).

Módszerek

Befolyásolás

A környezeti nevelők hosszabb ideje – tudatosan, vagy akaratlanul – olyan módszereket tanulnak, olyan módszereket fejlesztenek ki, amelyekkel felnőttek környezeti érzékenységét is növelik. (Gondoljunk például az élményközpontú módszerekre, vagy a részvételen alapuló tanulási programokra, amelyeket az önképzési alapon működő továbbképzéseinkben gyakran alkalmazunk.) Igen sokan pedagógusok, szakmájuk hát a didaktika. Igaz, gyerekekkel szemben, de fejleszteniük kellett kommunikációjukat. Ismerős lehet a feladat azoknak, akik a felnőttekkel való kommunikációjukat is javítani akarják. Számos eszköz tehát már a sajátunk, hogy mondanivalónkat hatékonyabban közvetítsük, és ezeket az eszközöket fel is kínálhatjuk azoknak (önkormányzat, környezetvédők, szomszédság stb.) akik tőlünk a környezet érdekében segítséget kérnek.

A pedagógusok kezében rendkívüli lehetőség van. Világszerte felismert jelenség, hogy környezeti kérdésekben a tudatosabb gyermekek nevelik szüleiket. A szülők sok mindent megtesznek gyermekeikért, gyermekeik kedvéért. Nagyon sok pedagógus kerül olyan helyzetbe, hogy jelentős döntéseket hozó emberek gyermekeit tanítja. Anélkül persze, hogy ezzel családi vagy iskolai konfliktust okoznának, módjuk van a gyermekek segítségével a döntéshozók környezeti tudatosságát növelni.

Eltervezett munkavégzés

A jó szándék önmagában gyakran nem elegendő ahhoz, hogy nehezebb feladatokat végrehajtsunk. A hozzáértésen kívül módszeres munkavégzést is kívánhatnak a nagyobb

feladatok (megfelelő esetben projektek). Ilyenkor különösen érdemes szem előtt tartani az alábbi lépéseket, szempontokat:

- célok világos megfogalmazása (hogy ne végezzünk felesleges munkát),
- lépések megtervezése (figyelembe véve, hogy minek az elkészülte, befejezése szükséges a következő lépés megtételéhez),
- felelős(ök), feladatok kijelölése (hogy mindenki tudja, mi a dolga, és kivel kell együttműködni),
- határidők kitűzése (hogy ne ússzon el az időben a folyamat),
- költségvetés (reális költségvetés) készítése (mert csak így mérhető fel, hogy milyen forrásokkal tudjuk véghezvinni tervünket),
- az ellenőrzés módjának, kívánalmainak rögzítése (arra jó, hogy a munkavégzés zökkenőmentesebb legyen),
- az értékelés szempontjainak megfogalmazása (segít felmérni, hogy a kitűzött célt hogyan értük el).

Forráskeresés

Minden tevékenységnek vannak költségei, még ha nem is mindig forintban adhatók meg. Ha egy célt el akarunk érni, helyes számbavennünk, hogy milyen (emberi, eszközökben rejlő, anyagi stb.) erőforrásokra támaszkodhatunk és reális költségvetést készítenünk. Így megállapítható, hogy mire van szükségünk.

A forráskeresés célja a hiányzó erőforrások megteremtése. A 26. fejezet a finanszírozással kapcsolatban számos gondolatot közöl. Csak a konkrét célok és szükségletek ismeretében lehet eldönteni, hogy milyen forrásból (külföldi-belföldi pályázatok, szponzorok, támogatók, vállalkozás, tagdíjak, költségvetési források stb.) fedezzük a költségeket, vagy próbálunk támogatást szerezni. Intézményektől, szervezetektől, magánszemélyektől is kérhetünk tanácsot, hogy hová fordulhatunk. Aki támogatásért fordul bárhová, kiteszi magát annak, hogy visszautasítják, ismételten visszautasítják. Aki nagyon hisz a környezeti nevelés fontosságában, az megpróbálja megkeresni a visszautasítás okát, és újra megpróbál támogatást szerezni. Kényelmetlen, kínos dolog, de szégyellni leginkább azt lehet, hogy erre szükség van (és azt nem nekünk kell szégyellnünk).

Kommunikáció

„A stratégia éltető eleme a kommunikáció” írja egyik forrásunk. Hacsak nem fondorlatosan akarunk egy célt elérni, érdekünk, hogy mennél előbb köztudottá váljon. Annál hamarabb akadunk segítőtársakra, annál hamarabb tudjuk, hogy milyen okok miatt vannak ellenzői. A rivaldafény vakít és kellemetlen, de a nyilvánosság bizonyos védelmet is jelenthet.

Az eredményes kommunikáció feltétele a közlendők, a célcsoport és a módszerek egymásnak megfelelő kiválasztása.

Lobbizás

Ne egyszerűen protekcionizmust értsünk alatta. A lobbizás nemcsak személyes érdekekben és nemcsak suba alatt történik. (Gyakran nehéz a fentiek határait megvonni.)

A lobbizás itt a minket támogatók lehető legszélesebb körének felkutatása, és bevetése a környezeti tudatosság növelése, és annak következményeképpen a környezet állapotának javítása érdekében.

Stratégiai gondolkodásmód

A sort zárjuk azzal, amiért az egész dokumentum született. A stratégiai gondolkodásmód a helyzetelemzést és ennek alapján a célok kiválasztását, az elérésükhöz szükséges lépések megtervezését, forráskeresést és végrehajtást jelent. (Számptalan esetben így cselekszünk ösztönösen, nem tudatosan is.) Máshogy fogalmazva: stratégia szerint haladni annyit jelent, hogy építünk erősségeinkre, kiküszöböljük gyengeségeinket, kihasználjuk lehetőségeinket és elhárítjuk a fenyegetéseket. Mindez ciklikusan, újra és újra értékelve, tervezve, elvégezve tölti be feladatát. Ennek a folyamatnak egy közbenső lépését jelenti a Stratégia frissítése 2009-ben.